

S.T. Coleridge

(I)

BRIEF INTRODUCTION TO THE POEM

This poem is a fragment. It was written in 1797. Coleridge was at that time living in a lonely farmhouse. One day he took a drug and sat down to read a book named *Purchas's Pilgrimage*. He fell asleep while reading the following sentence in this book : 'Here Kubla Khan commanded a palace to be built, and a stately garden thereunto; and thus, ten miles of fertile ground were enclosed by a wall.' The poet slept for three hours. During his sleep he composed lines of verse, between 200 to 300 in number. When he woke up he had a distinct recollection of the whole composition. Instantly, he took his pen and sat down to write. The poet had written only 54 lines when he was called out by a person. The caller kept the poet busy for more than an hour. When the poet came back to his room, he found that he could not recall the rest of the lines. Coleridge later tried hard to complete this poem, but could never recapture his original inspiration. As a result, the poem remained a fragment.

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਅਧੂਰੇ ਅੰਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ 1797 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਵੀ ਇਕ ਇਕਾਂਤ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਇਕ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਦਵਾਈ ਲਈ ਅਤੇ 'Purchas's Pilgrimage' ਨਾਮਕ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਸੌਂ ਗਿਆ— 'ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮਹੱਲ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਬਾਗ ; ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਉਪਜਾਊ ਭੂਮੀ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਸ ਮੀਲ ਤੱਕ ਦੀਵਾਰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।' ਕਵੀ ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਤੱਕ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਗਪਗ 200-300 ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਨੀਂਦ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਸਨ। ਤੁਰੰਤ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਉਠਾਈ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਲਈ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਕਵੀ ਨੇ ਅਜੇ 54 ਪੰਗਤੀਆਂ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਬੁਲਾਉਣ ਆ ਗਿਆ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਇਕ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰੋਕੇ ਰੱਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਵੀ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਪੰਗਤੀਆਂ ਹੁਣ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਾਲਰਿਜ਼ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਗਤਾਂ ਦੀ ਫਿਰ ਤੋਂ ਰਚਨਾ ਕਰੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਅਧੂਰਾ ਅੰਸ਼ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਕਵਿਤਾ ਕਾ ਸੰਖੇਪ ਪਰਿਚਯ

ਯਹ ਕਵਿਤਾ ਏਕ ਅਧੂਰੇ ਅੰਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਯਹ 1797 ਮੌਜੂਦ ਲਿਖੀ ਗਈ ਥੀ। ਉਸ ਸਮਾਂ ਕਵਿ ਏਕ ਏਕਾਨਤ ਫਾਰਮਹਾਊਸ ਮੌਜੂਦ ਰਹ ਰਹਾ ਥਾ। ਏਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਏਕ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਦਵਾਈ ਲੀ ਔਰ 'Purchas's Pilgrimage' ਨਾਮਕ ਏਕ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਵਹ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਮੌਜੂਦ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਸੌਂ ਗਿਆ— "ਇਸ ਜਗਹ ਪਰ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਏਕ ਮਹਲ ਬਣਾਵਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।" ਕਵਿ ਤੀਨ ਘਣਟਾਂ ਤੱਕ ਰਹਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸਨੇ ਅਪਣੀ ਕਲਮ ਉਠਾਈ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਲਈ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਕਵਿ ਨੇ ਅਜੇ 54 ਪੰਗਤੀਆਂ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਬੁਲਾਉਣ ਆ ਗਿਆ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਕਵਿ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਪੰਗਤੀਆਂ ਹੁਣ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਾਲਰਿਜ਼ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਗਤਾਂ ਦੀ ਫਿਰ ਤੋਂ ਰਚਨਾ ਕਰੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਅਧੂਰਾ ਅੰਸ਼ ਹੀ ਰਹ ਗਈ।

(II)

DETAILED SYNOPSIS OF THE POEM

Kubla Khan ordered a grand pleasure-palace to be built for him in Xanadu. A piece of fertile land was chosen for this purpose. It was ten square miles in area. It was encircled by walls and towers. Inside the walls there were beautiful gardens, winding streams and forests as old as the hills.

Kubla Khan's palace was situated on the banks of the river Alph. This river rose from a huge fountain. Big pieces of rock were thrown up as the water gushed out violently. These pieces looked like hail-stones rebounding in the air after striking the earth. They could also be compared to leaping grains as when they are beaten with a flail to separate the chaff.

After rising from the huge fountain, the river ran for five miles in a zig-zag. It flowed through woods and valleys. Then it entered the measureless caves. Finally the river fell into a sunless and lifeless ocean. Kubla Khan's pleasure-palace was situated on the river bank midway between the fountain and the caves. The mingled sounds from the fountain and the caves could be heard in the palace. In the midst of this tumult Kubla Khan heard the voices of his ancestors prophesying war.

Once in a dream the poet had seen a young girl playing on her dulcimer. She was also singing a sweet song about Mount Abora. The poet says that if he had the ability to recreate the girl's music, he could write very powerful verses. Through these verses he could create an ethereal picture of Kubla Khan's palace. When the people read his poems they would imagine that they were seeing a real palace raised in the air. They would then take the poet for some divinely inspired magician and run away from him in fear.

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸਤਰਤ ਸਾਰ

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂਝੂ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੰਗਮਹੱਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਉਪਜਾਊ ਭੂਮੀ ਦਾ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਖੇਤਰਫਲ ਵਿਚ ਦਸ ਵਰਗ ਮੀਲ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਬਦਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਉਥੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ, ਵੱਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜੰਗਲ ਸਨ।

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਮਹੱਲ ਐਲਫ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚਸ਼ਮੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਿਆਨਕ ਵੇਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ, ਤਾਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਟੁਕੜੇ, ਉਡਦੇ ਹੋਏ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਉਠਦੇ। ਇਹ ਟੁਕੜੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਜੋ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਛਲਦੇ ਹੋਏ ਅਜਿਹੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੂੜੀ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਮੂੰਗਲੀ ਨਾਲ ਕੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਦੀ ਪੰਜ ਮੀਲ ਤੱਕ ਵੱਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ ਵਹਿੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਨਾ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਹਨੇਰਮਈ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦੀ। ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਰੰਗਮਹੱਲ ਇਸੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੱਧ-ਦੂਰੀ ਤੇ ਸੀ। ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ-ਜੁਲੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਸ਼ੋਰ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਯੁੱਧ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

एक वार कवी ने अपने सुपने विच एक जहान लङ्की नुू॒ मितार वजाउ॑ दे होऐ देखिआ सी । उह अबोरा परबत दे बारे विच एक मधुर गीत वी गा रही सी । कवी कहिंदा है कि जेकर उस विच लङ्की दा मंगीत फिर तें॑ रचन रंगमहल दी एक हवाई उम्हीर खिँच सकदा सी । इहां कवितावां दे दुआरा उह बुखला खां दे जिवे॑ उह हवा विच बणे किसे वासउविक महल नुू॒ देख रहे होए॑ । उद उह कवी नुू॒ अलैंकिक स्कवडी वाला जादूगर समझन लगदे अउे डर दे भारे उस तें॑ दूर भैं जांदे ।

कविता का विस्तृत सार

कुबला खां ने आदेश दिया कि जांडू में उसके लिए एक शानदार रंगमहल बनाया जाए । इस उद्देश्य के लिए उपजाऊ भूमि का एक टुकड़ा चुन लिया गया । यह क्षेत्रफल में दस वर्ग मील था । इसे दीवारों और गुम्बदों के द्वारा घेर लिया गया । दीवारों के अन्दर की तरफ वहां सुन्दर बाग, बल खाती नदियां और स्वयं पहाड़ों जितने पुराने बन थे ।

कुबला खां का महल एल्फ नदी के किनारे पर स्थित था । यह नदी एक विशाल चश्मे में से निकलती थी । जब चश्मे का पानी भयानक वेग के साथ बाहर निकलता, तो चट्टानों के बड़े-बड़े टुकड़े उड़ते हुए ऊपर को उठते । ये टुकड़े उन ओलों की भाँति प्रतीत होते जो धरती से टकराने के बाद हवा में उछल पड़ते हैं । उनकी तुलना उछलते हुए ऐसे दानों से भी की जा सकती थी जिन्हें भूसे से अलग करने के लिए मूसल से पीटा जा रहा हो ।

विशाल चश्मे में से निकलने के बाद नदी पांच मील तक बल खाती हुई बहती चली जा रही थी । यह बनों तथा घाटियों में से गुज़रती थी । फिर यह न मापी जा सकने वाली गुफाओं में प्रवेश कर जाती थी । अन्त में यह नदी एक अन्धकारमय और निर्जीव सागर में जा गिरती । कुबला खां का रंगमहल इसी नदी के किनारों पर स्थित था और यह चश्मे तथा गुफाओं के बीच मध्य-दूरी पर था । चश्मे और गुफाओं में से आने वाली मिली-जुली आवाजें महल में सुनी जा सकती थीं । इस कोलाहल के बीच कुबला खां को अपने पूर्वजों की आवाजें सुनाई दीं जो युद्ध की भविष्यवाणी कर रही थीं ।

एक बार कवि ने अपने स्वप्न में एक युवा लड़की को सितार बजाते हुए देखा था । वह अबोरा पर्वत के बारे में एक मधुर गीत भी गा रही थी । कवि कहता है कि यदि उसमें लड़की का संगीत फिर से रचने की योग्यता होती तो वह बहुत सशक्त काव्य-रचना कर सकता था । इन कविताओं के द्वारा वह कुबला खां के रंगमहल की एक हवाई तस्वीर खींच सकता था । जब लोग उसकी कविताएं पढ़ते तो ऐसा सोचने लगते जैसे वे हवा में बने किसी वास्तविक महल को देख रहे हों । तब वे कवि को अलौकिक शक्ति वाला जादूगर समझने लगते, और डर के मारे उससे दूर भाग जाते ।

(III)

UNDERSTANDING THE POEM

(Word-meanings & Detailed Analysis)

(Lines 1—5)

In Xanadu did Kubla Khan
A stately pleasure-dome decree :
Where Alph, the sacred river, ran
Through caverns measureless to man
Down to a sunless sea.

Word-meanings :

1. Xanadu—चीन देस विच सधित इह एक प्राचीन नगर होइआ करदा सी, जिस नुू॒ अङ्कलू चेंग-ते-हु॒ (Change-te-fu) दे नां नाल जाणिआ जांदा है । इह नगर लेन-हो (Lan-Ho) नामक नदी दे किनारे ते सधित है, चीन देश में स्थित यह एक प्राचीन नगर हुआ करता था जिसे आजकल चेंग-ते-फु (Cheng-te-fu) के नाम से जाना जाता है । यह नगर लेन-हो (Lan-Ho) नामक नदी के किनारे पर स्थित है; 2. Kubla Khan—उह समराट चंगेज़ खां दा पेता सी जिसने भंगोल सामराज दी नींह रँखी सी । बुखला खां ने 1257 तें॑ 1294 तँक राज कीता । उसने 1270 तँक संपुरन चीन राज नुू॒ अपणे अपीन कर लिआ । उसने आपणी पुराणी राजपानी कराकोरम (Caracorum) दी बजाए नहीं राजपानी कंबलु (Combalu) बणा लाई । इष्ये ही उसने उस नगर दा निरमाण कीता सी जिसनुू॒ अङ्कलू

ਚੀਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬੀਜਿੰਗ (Beijing) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਂਡੂ (Xandu) ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੀ ਰਾਰਮੀਆਂ ਦੀ ਰਾਜਪਾਨੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਵਹ ਸਮਾਂ ਚੰਗੇ ਖਾਂ ਕਾ ਪੋਤਾ ਥਾ ਜਿਸਨੇ ਮਾਂਗੋਲ ਸਾਮਰਾਜ਼ ਕੀ ਨੀਵ ਰਖੀ ਥੀ। ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ 1257 ਸੇ 1294 ਤਕ ਰਾਜ਼ ਕਿਯਾ। ਉਸਨੇ 1270 ਤਕ ਸਮੂਰਾਂ ਚੀਨ ਰਾਜ਼ ਕੋ ਅਪਨੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਅਪਨੀ ਪੁਰਾਨੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਰਾਕੋਰਮ (Caracorum) ਕੀ ਬਜਾਏ ਨਈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਮ਼ਾਲੂ (Combalu) ਬਣਾ ਲੀ। ਯਹੋਂ ਪਰ ਉਸਨੇ ਤਥ ਨਗਰ ਕਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਯਾ ਥਾ ਜਿਸੇ ਆਜਕਲ ਚੀਨ ਕੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪੀਕਿੰਗ (Peking) ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਜਾਂਡੂ (Xanadu) ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਕੀ ਗ੍ਰੀਥਕਾਲੀਨ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁਆ ਕਰਤੀ ਥੀ; 3. *stately*—ਸ਼ਾਨਦਾਰ, ਸ਼ਾਨਦਾਰ; 4. *pleasure-dome* — ਰੰਗ ਮਹੱਲ, ਰੰਗਮਹਲ; 5. *Alph*—ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕਵੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਹੈ, ਵਾਸਤਵ ਮੌਝ ਮੈਂ ਇਸ ਨਾਮ ਕੀ ਕੋਈ ਨਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਯਹ ਕਵਿ ਕੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀ ਹੀ ਉਪਜ ਹੈ; 6. *caverns*—ਗੁਫਾਵਾਂ, ਗੁਫਾਏਂ; 7. *measureless*—ਅਸੀਮ ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੀ, ਅਸੀਮ ਲਮ਼ਬਾਈ ਵਾਲੀ।

Analysis :

Kubla Khan ordered a grand pleasure-palace to be built for him in Xanadu. This place was to be built on the banks of a sacred river named Alph. The river flowed through deep caverns. These caverns could not be measured by any human knowledge. After flowing through measureless caves the river fell in a sunless sea. The sea was sunless because it was perhaps somewhere below the surface of the earth.

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਲਈ ਜਾਂਡੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੰਗਮਹੱਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਐਲਫ ਨਾਂ ਦੀ ਪਵਿਤਰ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਨਦੀ ਭੁੰਘੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਨਵੀ ਗਿਆਨ ਦੂਆਰਾ ਮਾਪਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਨਾ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਹਨੇਰਮਈ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦੀ ਸੀ। ਸਾਗਰ ਹਨੇਰਮਈ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਤਹ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਸੀ।

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਯਾ ਕਿ ਤਥ ਕੇ ਲਈ ਜਾਂਡੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਏਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੰਗਮਹੱਲ ਬਣਾਯਾ ਜਾਏ। ਯਹ ਸਥਾਨ ਏਲਫ ਨਾਮ ਕੀ ਪਵਿਤਰ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਪਰ ਬਣਾਯਾ ਜਾਨਾ ਥਾ। ਨਦੀ ਗਹਰੀ ਗੁਫਾਓਂ ਮੌਜੂਦ ਹੋਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਥੀ। ਇਨ ਗੁਫਾਓਂ ਕੀ ਕਿਸੀ ਭੀ ਮਾਨਵੀ ਜਾਨ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਮਾਪਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਥਾ। ਨ ਮਾਪੀ ਜਾ ਸਕਨੇ ਵਾਲੀ ਗੁਫਾਓਂ ਮੌਜੂਦ ਗੁਜ਼ਰਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਯਹ ਨਦੀ ਏਕ ਅਨੁਕਾਰਮਤ ਸਾਗਰ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਗਿਆ ਥੀ। ਸਾਗਰ ਅਨੁਕਾਰਮਤ ਇਸਲਿਏ ਥਾ ਕਿ ਯਹ ਸਾਧਦ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤਹ ਦੇ ਨੀਚੇ ਕਿਸੀ ਪਾਤਾਲ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਗਿਆ ਥੀ।

(Lines 6—11)

So twice five miles of fertile ground
With walls and towers were girdled round;
And there were gardens bright with sinuous rills,
Where blossomed many an incense-bearing tree;
And here were forests ancient as the hills.
Enfolding sunny spots of greenery.

Word-meanings :

1. *girdled round*—ਪੇਰ ਲਈ ਗਈ, ਘੇਰ ਲੀ ਗਈ;
2. *sinuous rills*—ਵੱਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਦੀਆਂ, ਬਲ ਖਾਤੀ ਹੁੰਡੀਆਂ;
3. *blossomed*—ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਸੀ, ਖਿਲੇ ਹੁਏ ਥੇ;
4. *incense-bearing*—ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ;
5. *enfolding*—ਪੇਰੇ ਹੋਏ, ਘੇਰੇ ਹੁਏ।

Analysis :

A piece of fertile land was chosen for building Kubla Khan's pleasure-palace. It was ten square miles in area. The area was encircled by walls and towers. Inside these walls, there were beautiful gardens and winding streams. There were many trees laden with fragrant flowers. The forests growing on the hills were as old as the hills themselves. Here and there among these forests there were many a sunny spot of greenery.

बुबला खां दा रंग महँल बणाउिण दे लਈ ਉਪਜਾਊ ਪਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਖੇਤਰਫਲ ਵਿਚ ਦਸ ਵਰਗ ਮੀਲ ਸੀ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਬਦਾਂ ਨਾਲ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਸੁੰਦਰ ਬਗ ਅਤੇ ਵੱਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਦੀਆਂ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੁੱਖ ਸਨ ਜੋ ਖੁਸ਼ਬੁਦਾਰ ਛੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਵਣ ਉਨੇ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸੀ ਜਿੰਨੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਖੁਦ ਪਹਾੜੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਅਨੇਕ ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਸੀ ਜੋ ਸੁਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਕਾ ਰਾਂਗਮਹਲ ਬਨਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਤਪਯਾਊ ਧਰਤੀ ਕਾ ਏਕ ਟੁਕੜਾ ਚੁਨ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਯਹ ਕ੍ਸੇਤਰਫਲ ਮੇਂ ਦਸ ਵਰਗ ਮੀਲ ਥਾ। ਇਸ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੋ ਦੀਵਾਰੋਂ ਔਰ ਗੁਮ਼ਬਦੋਂ ਸੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਨ ਦੀਵਾਰੋਂ ਕੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਓਰ ਸੁਨਦਰ ਬਾਗ ਔਰ ਬਲ ਖਾਤੀ ਹੁਈ ਨਦਿਆਂ ਥੀਂ। ਵਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸੇ ਪੇਡ਼ ਥੇ ਜੋ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਫੂਲਾਂ ਸੇ ਲਦੇ ਹੁਏ ਥੇ। ਪਹਾੜਿਆਂ ਕੇ ਊਪਰ ਤਗ ਹੁਏ ਬਨ ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੁਰਾਨੇ ਥੇ ਜਿਤਨੀ ਪੁਰਾਨੀ ਸ਼ਵਾਂ ਪਹਾੜਿਆਂ ਥੀਂ। ਇਨ ਵਨਾਂ ਕੇ ਕੀਚ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਅਨੇਕ ਘਾਸ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਥੇ ਜੋ ਸੂਰ੍ਘ ਕੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੇ ਭਰੇ ਰਹਤੇ ਥੇ।

(Lines 12—16)

But oh ! that deep romantic chasm which slanted
Down the green hill athwart a cedarn cover !
A savage place ! as holy and enchanted
As e'er beneath a waning moon was haunted
By woman wailing for her demon-lover !

Word-meanings :

1. **romantic chasm**—ਹੋਮਾਂਚਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦਰਾਰ ਜਾਂ ਘਾਟੀ, ਰੋਮਾਂਚਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਦਰਾਰ ਯਾ ਘਾਟੀ; 2. **slanted**—ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਵੱਲ ਢਲਾਨ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸੀ, ਜੀਚੇ ਕੀ ਤਰਫ ਢਲਾਨ ਬਨਾਏ ਹੁਏ ਥੀ; 3. **athwart**—ਆਰ-ਪਾਰ, ਆਰ-ਪਾਰ; 4. **cedarn cover**—ਦੇਵਦਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਢਕੀ ਹੋਈ, ਦੇਵਦਾਰ ਕੇ ਪੇਡ਼ਾਂ ਸੇ ਢਕੀ ਹੁਈ; 5. **savage place**—ਅਛੂਤਾ ਸਥਾਨ, ਅਛੂਤਾ ਸਥਾਨ; 6. **enchanted**—ਜਾਦੂਈ, ਜਾਦੂਈ; 7. **waning moon**—ਇਹ ਚੰਦ ਦੀ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਪੱਖ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਉਹ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਤੋਂ ਮੱਝਿਆ ਦੇ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਦੂ-ਟੂਣਾ ਕਰਨ ਹੀ ਅਪਨੇ ਕਾਰ੍ਯ ਕੇ ਲਿਏ ਤਪਯਾਊ ਸਮਝਾਤੇ ਹਨ; 8. **demon-lover**—ਕਵੀ ਇਥੇ ਉਹਨਾਂ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੈਂਤ ਆਤਮਾ ਮਾਨਵ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਵੀਗਾਨੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਵੀਗਾਨੇ ਵਿਚ ਭਟਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਵਿ ਯਹਾਂ ਤਨ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਓਂ ਕੀ ਓਰ ਸਕੇਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜਿਨਮੇਂ ਕੋਈ ਪਿਸਾਚ ਆਤਮਾ ਮਾਨਵ-ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਭਟਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਸ਼੍ਰੀ ਕੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਜਾਲ ਮੈਂ ਫੱਸਾ ਲੇਤੀ ਹੈ ਔਰ ਫਿਰ ਤਥੇ ਧੋਖਾ ਦੇਕਰ ਚਲੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਵਹ ਸ਼੍ਰੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੀ ਖੋਜ ਮੈਂ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਜੰਗਲਾਂ ਔਰ ਵੀਗਾਨਾਂ ਮੈਂ ਭਟਕਤੀ ਫਿਰਤੀ ਹੈ।

Analysis :

While surveying the landscape around Kubla Khan's pleasure-palace, the poet's eyes suddenly fall on a deep chasm. Of all the sights around the palace it was the most romantic one. Its mysterious beauty startled the poet. The chasm went down the slope of a green hill. It was encircled by a forest of cedar trees. It was a wild and awe-inspiring place. It looked as mysterious and enchanted as the place often described in various legends. A wailing woman is often seen roaming about such places under a waning moon. She wanders in search of her demon-lover who first seduced her and then left her.

ਬੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗ-ਮਹੱਲ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਵੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਦਰਾਰ ਤੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਹੱਲ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸਾਰੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਰੱਹਸਮਈ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਦਰਾਰ ਹਰਿਆਲੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਢਲਾਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਦੇਵਦਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਸੁੰਨਸਾਨ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਸੀ। ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਉਨ੍ਹੀਂ ਹੀ ਰੱਹਸਮਈ ਅਤੇ ਜਾਦੂਮਈ ਲਗ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ

हुंदा है। अजिहीआं जग्गावां ते आम तेर ते विरलाप करदी होई इसउरी क्लिस्टन-पॅख दी चान्छी विच पूँम ररी हुंदी है। उह आपणे दै-उ-प्रेमी दी खेज विच चकर कॅट रही हुंदी है जिसने पहिलां उसठुं बहिका के आपणे प्रेम जाल विच ढाला लिए हुंदा है अते बाअद विच उसठुं छड़ के चला जांदा है।

कुबला खां के रंगमहल के चारों ओर के नजारे को देखते हुए कवि की आंखें अचानक एक गहरी दरार पर पड़ती हैं। महल के गिर्द सभी नजारों की अपेक्षा यह नजारा अधिक सुन्दर था। इसकी रहस्यमय सुन्दरता ने कवि को चौंका दिया। यह दरार हरियाली से भरी एक पहाड़ी की ढलान के साथ-साथ नीचे की ओर जाती थी। इसके चारों ओर देवदार के पेड़ों का एक बन था। यह स्थान सुनसान एवं भयानक था। यह जगह उतनी ही रहस्यमय तथा जादूई लग रही थी जितनी वह जगह जिसका जिक्र पौराणिक कथाओं में प्रायः किया गया होता है। ऐसी जगहों में विलाप करती हुई कोई स्त्री कृष्ण पक्ष की चांदनी में धूम रही होती है। वह अपने पिशाच प्रेमी की खोज में चक्कर काट रही होती है जिसने पहले उसे बहका कर अपने प्रेमजाल में फंसा लिया होता है, और बाद में उसे छोड़ कर चला जाता है।

(Lines 17—24)

And from this chasm, with ceaseless turmoil seething,
As if this earth in fast thick pants were breathing,
A mighty fountain momently was forced;
Amid whose swift half-intermittent burst
Huge fragments vaulted like rebounding hail,
Or chaffy grain beneath the thresher's flail;
And mid these dancing rocks at once and ever
It flung up momently the sacred river.

Word-meanings :

1. **ceaseless**—निरन्तर, निरन्तर;
2. **turmoil**—उबल-पुबल, भिआनक वेग, उथल-पुथल, भयानक वेग;
3. **seething**—उछल रिहा, उछल रहा;
4. **pants**—डूँघे लंबे साह, गहरे लम्बे श्वास;
5. **momently** (every moment)—हरेक पल, प्रति पल;
6. **was forced**—बलपूर्वक बाहर को बह रहा था;
7. **half-intermittent burst**—उह उछाल जो अंगा रहि गिआ सी, वह उछाल जो आधा रह गया था;
8. **vaulted**—उछलदे सन ; उछलते थे;
9. **rebounding hail**—परती ते डिंगाण दे बाअद उछलदे होए औले, धरती पर गिरने के बाद उछलते हुए ओले;
10. **chaffy grain**—तुङ्गी नाल मिले अनाज दे दाले, भूसा-युक्त अनाज के दाने;
11. **thresher's flail**—अनाज ते तुङ्गी अलँग करन वाले दी मुँगाली, अनाज से भूसा अलग करने वाले का मूसल;
12. **flung up**—उँपर नुं उछाल रिहा सी, ऊपर को उछाल रहा था।

Analysis :

A mighty fountain gushed forth from this chasm. It made a roaring sound continuously. The violent flow of the fountain was ceaseless. It appeared as if the earth itself was breathing in fast and thick pants. The fountain threw up huge pieces of rock as its water gushed out violently. It was so fast a process that the rock pieces formed a vault in the water pillar of the fountain. These pieces looked like hail-stones rebounding in the air after striking the earth. They could also be compared to leaping grains as they are beaten with a flail to separate the chaff. In the midst of these dancing rock-pieces the sacred river Alph was flung up by the chasm every moment. In other words, the river Alph sprang up from the chasm continuously.

इस दरार विचे एक विस्तार चम्पा वैडे वेग नाल वहि के बाहर आ रिहा सी। इस ते लगातार गुज्जरन दी आवाज घैदा हो रही सी। चम्पमे दा भिआनक पूवाह बिनां रुके चलदा जा रिहा सी। अजिहा पूड़ीउ हुंदा सी जिवे खुद यरती ही तेज़-तेज़ अते मेटे-मेटे साह लैंदी होई गाढ़ रही होवे। चम्पमे दा पाणी जदे भिआनक वेग दे नाल उँपर नुं आउंदा तां इसदे नाल चटानां दे वैडे-वैडे टुकड़े उडदे होए बाहर नुं आ जांदे सी। इह किरिआ इंनी

ਤੇਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਚਸਪੇ ਦੇ ਜਲ-ਸੰਤਭਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮੇਹਰਾਬ (ਗੁਬਦ) ਜਿਹੀ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਇਹ ਟੁਕੜੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸੀ ਜੋ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਛਲਦੇ ਹੋਏ ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੂੜੀ ਤੋਂ ਅਲੋਂਗ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮੂੰਗਲੀ ਲਗਾਤਾਰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਇਹ ਦਰਾਰ ਐਲਫ ਨਦੀ ਦਾ ਕਦੀ ਨਾ ਰੁਕਣ ਵਾਲਾ ਸੌਤ ਸੀ।

ਇਸ ਦਰਾਰ ਮੈਂ ਸੇ ਏਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਖਮਾ ਕਡੇ ਵੇਗ ਸੇ ਬਹ ਕਰ ਬਾਹਰ ਆ ਰਹਾ ਥਾ। ਇਸਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਗਰਜਨੇ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਥੀ। ਚਸਪੇ ਕਾ ਭਯਾਨਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਿਨਾ ਰੁਕੇ ਚਲਤਾ ਜਾ ਰਹਾ ਥਾ। ਐਸਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਥਾ ਜੈਂਦੇ ਸ਼ਵਯੰ ਧਰਤੀ ਹੀ ਤੇਜ਼-ਤੇਜ਼ ਔਰ ਮੋਟੇ-ਕਡੇ ਟੁਕੜੇ ਤੱਡੇ ਹੁਏ ਬਾਹਰ ਕੋ ਆ ਜਾਤੇ ਥੇ। ਯਹ ਕ੍ਰਿਆ ਇਤਨੀ ਤੇਜ਼ ਥੀ ਕਿ ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਚਸਪੇ ਦੇ ਜਲ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮੇਹਰਾਬ (ਗੁਬਦ) ਸੀ ਬਨਾ ਰਹੇ ਥੇ। ਯੇ ਟੁਕੜੇ ਤਨ ਓਲੋਂ ਕੀਂ ਭਾਂਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੇ ਥੇ ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੇ ਟਕਰਾਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਹਵਾ ਮੈਂ ਤਛਲ ਰਹੇ ਹੋਤੇ ਹਨ। ਤਨਕੀ ਤੁਲਨਾ ਤਛਲਦੇ ਹੁਏ ਦਾਨਾਂ ਦੇ ਭੀ ਕੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤਨ ਵੱਡੇ ਭੂਸੇ ਦੇ ਅਲਗ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲਈ ਕਿਸੀ ਮੂਸਲ ਦੇ ਪੀਟਾ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਨ ਨਾਚਤੇ ਹੁਏ ਚਟਾਨ ਦੇ ਟੁਕੜੋਂ ਦੇ ਬੀਚ ਏਲਫ ਨਾਮ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਦੀ ਦੀ ਵਰਤੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ੋਤ ਥੀ। ਅਨ੍ਯ ਸ਼ਬਦਾਂ ਮੈਂ, ਯਹ ਦਰਾਰ ਏਲਫ ਨਦੀ ਦੀ ਕਾਂਭੀ ਨ ਰੁਕਨੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ੋਤ ਥੀ।

(Lines 25—30)

Five miles meandering with a mazy motion
Through wood and dale the sacred river ran,
Then reached the caverns measureless to man
And sank in tumult to a lifeless ocean;
And 'mid this tumult Kubla heard from far
Ancestral voices prophesying war !

Word-meanings :

1. meandering—ਵੱਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ, ਕਲ ਖਾਤੀ ਹੁੰਦੀ; 2. mazy—ਭੁੱਲ-ਭੁਲੀਆ ਦੇ ਜਿਹੀ, ਭੂਲ-ਭੂਲੈਂਦੀਆਂ ਦੇ ਜੈਂਸੀ;
3. wood—ਜੰਗਲ, ਜੰਗਲ; 4. dale—ਘਾਟੀ, ਘਾਟੀ; 5. tumult—ਭਿਆਨਕ ਸ਼ੋਰ, ਭਯਾਨਕ ਸ਼ੋਰ; 6. lifeless ocean—ਝੂੰਘਾ (ਸ਼ਾਨਤ) ਸਾਗਰ, ਗਹਰਾ (ਸ਼ਾਨਤ) ਸਾਗਰ; 7. ancestral—ਪੂਰਵਜਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀ, ਪੂਰਬਜਾਂ ਦੇ ਆਨੇ ਵਾਲੀ;
8. prophesying—ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਦੀ ਹੋਈ, ਭਵਿ਷ਿਆਣੀ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ।

Analysis :

This sacred river ran for five miles in a zig-zag. It flowed through woods and valleys. Then, it entered the caves which were measureless to man. Finally, the river sank into a lifeless ocean. *The ocean appeared to be lifeless because no waves were rising in it and it was very calm.* The river was making a roaring sound as it fell into the ocean. In the midst of this tumult Kubla Khan heard the voices of his ancestors from afar. They were prophesying that war was at hand. The idea is that while living in his pleasure-palace Kubla Khan had given himself completely to a life of luxury. He had forgotten about his mission of making wars and gaining victories. So, his ancestors seemed to be rousing him from his pleasure-palace by prophesying war.

ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਨਦੀ ਪੰਜ ਮੀਲ ਤੱਕ ਵੱਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ ਵਹਿੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੁਝਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਪ ਸਕਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਨਿਰਜੀਵ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਗਰ ਬੇਜਾਨ ਇਸ ਲਈ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲਹਿਰਾਂ ਨਹੀਂ ਉੱਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਂਤ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਢਿੱਗਾਦੇ ਸਮੇਂ ਨਦੀ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ੋਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ੋਰ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਦੂਰ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣੀਆਂ। ਉਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸੀ ਕਿ ਯੁੱਧ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਆਪਣੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਲਾਸਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਪੂਰਵਜ ਯੁੱਧ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਵਿਚ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

यह पवित्र नदी पांच मील तक बल खाती हुई बहती जा रही थी। यह जंगलों और घाटियों में से गुजर रही थी। फिर यह ऐसी गुफ़ाओं में प्रवेश कर रही थी जिन्हें माप सकना मनुष्य के वश की बात नहीं थी। अन्त में यह नदी एक निर्जीव सागर में प्रवेश कर जाती थी। सागर बेजान इस लिए लग रहा था क्योंकि इसमें कोई लहरें नहीं उठ रही थीं और यह बहुत शान्त पड़ा हुआ था। सागर में गिरते समय नदी एक भयानक शोर कर रही थी। इस कोलाहल के बीच कुबला खाँ ने दूर से आ रही अपने पूर्वजों की आवाजें सुनीं। वे आवाजें यह भविष्यवाणी कर रही थीं कि युद्ध बहुत समीप था। भाव यह कि अपने रंगमहल में रहते हुए कुबला खाँ पूरी तरह से विलासिता के जीवन में खो गया था। वह युद्ध करने और विजय प्राप्त करने सम्बन्धी अपने वास्तविक कार्य को भूल गया था। इस लिए उसके पूर्वज युद्ध की भविष्यवाणी करके उसे उसके रंगमहल में से जगाते हुए प्रतीत हो रहे थे।

(Lines 31—36)

The shadow of the dome of pleasure
Floated midway on the waves;
Where was heard the mingled measure
From the fountain and the caves.
It was a miracle of rare device,
A sunny pleasure-dome with caves of ice !

Word-meanings :

1. dome—ਗੁੰਬਦ, ਗੁੰਬਦ; 2. the mingled measure—ਮਿਲੀਆਂ-ਜੁਲੀਆਂ ਸੰਗੀਤਮਈ ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਮਿਲੀ-ਜੁਲੀ ਸੰਗੀਤਮਧਿ ਆਵਾਜ਼ੇ; 3. miracle of rare device—ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਜੂਬਾ, ਦੁਰਲੰਭ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਜੂਬਾ।

ਇਹਨਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਐਲਫ਼ ਨਾਮਕ ਨਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਗੁਫ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਗੁਫ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਰੰਗਮਹੱਲ ਸਥਿਤ ਸੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੰਗਮਹੱਲ ਦੇ ਉੱਪਰ ਦੇ ਵੱਲ 2.5 ਮੀਲ ਦੂਰ ਚਸ਼ਮਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਵੱਲ 2.5 ਮੀਲ ਦੂਰ ਗੁਫ਼ਾਵਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ।

इन पंक्तियों को समझने से पहले पाठक को कुबला खां के रंगमहल की स्थिति समझ लेनी चाहिए। एल्फ नामक नदी एक विशाल चश्मे में से निकलती थी। पांच मील की दूरी तक बहने के बाद यह धरती के नीचे स्थित गुफाओं में प्रवेश कर जाती थी। चश्मे और गुफाओं के मध्य इसी नदी के किनारे पर कुबला खां का रंगमहल स्थित था। इस प्रकार रंगमहल के ऊपर की ओर 2.5 मील दूर चश्मा पड़ता था और नीचे की ओर 2.5 मील दूर गारांग नदी है।

Analysis :

Kubla Khan's pleasure-palace was situated on the bank of the river Alph. On the upward side of the palace, lay the fountain from which the Alph rose. On the downward side were the caves through which the river flowed to a sunless sea. Thus, Kubla Khan's palace was situated midway between the fountain and the caves. The poet says that the shadow of this pleasure-palace fell on the water-waves of the river. It seemed to be floating in the middle of the waves. The mingled sounds from the fountain and the caves could be heard in this palace. The pleasure-palace was a miracle of rare device. The domes of this palace were sunny while the underground vaults were cold like caves of ice.

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਰੰਗਮਹੱਲ ਐਲਫ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ । ਇਸ ਮਹੱਲ ਦੇ ਉੱਪਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਹ ਚਸ਼ਮਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਐਲਫ ਨਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ । ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗੁਫਾਵਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਹਿਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ । ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰੰਗਮਹੱਲ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਨਦੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਰੰਗਮਹੱਲ ਨਦੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤੈਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ-ਜੂਲੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਇਸ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਰੰਗਮਹੱਲ ਦੁਰਲੱਭ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਾ ਇਕ ਅਜੂਬਾ ਸੀ । ਇਸ ਮਹੱਲ ਦੇ ਗੁੰਬਦ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਦ ਕਿ ਇਸਦੇ ਚੱਤੀਆਂ

कुबला खाँ का रंगमहल एल्फ नदी के किनारे पर स्थित था। इस महल के ऊपर की दिशा में वह चश्मा था जिसमें से एल्फ नदी निकलती थीं। नीचे की दिशा में गुफाएं पड़ती थीं जिनमें से बहने के बाद नदी अन्धकारपूर्ण सागर में जा मिलती

थी। इस प्रकार कुबला खाँ का रंगमहल चश्मे और गुफाओं के मध्य-स्थान पर स्थित था। कवि कहता है कि इस रंगमहल की परछाई नदी की लहरों पर पड़ती थी। ऐसा लगता था जैसे रंगमहल नदी की लहरों पर तैर रहा हो। चश्मे और गुफाओं से आने वाली मिली-जुली आवाजें इस महल में सुनी जा सकती थीं। रंगमहल दुर्लभ कारीगरी का एक अजूबा था। इस महल के गुम्बद सूर्य के प्रकाश से भरे रहते थे जबकि इसके तहखाने बर्फीली गुफाओं की भाँति ठण्डे थे।

(Lines 37—41)

A damsel with a dulcimer
In a vision once I saw ;
It was an Abyssinian maid,
And on her dulcimer she played,
Singing of Mount Abora.

Word-meanings :

1. **damsel**—लड़की, लड़की; 2. **dulcimer**—a musical instrument like a zither with strings struck with two hammers—एक संगीत-जंडर जिससी झक्ल मितार जिही हुंदी है अउे इसटीआं तारा नुँ दे छेटीआं-हेटीआं नाल कॅटण ते मधुर संगीत पैदा हुंदा है, एक वाद्य-यन्त्र जिसकी शक्ल सितार जैसी होती है और जिसके तारों को दो छोटी-छोटी हथौड़ियों से पीटने पर मधुर संगीत पैदा होता है; 3. **vision**—सुप्तना, स्वप्न।

Analysis :

Once in a dream the poet saw a young girl. She had a dulcimer with her. She was an Abyssinian girl. She played on her dulcimer and sang of Mount Abora.

एक वार आपले सुप्तने विच कबी ने एक ज्वान लड़की देखी। उससे कोल मितार सी। उह ऐबीसीनीआ (एक अफ्रीकी देस) दी रहिण वाली सी। उह आपली मितार वजा रही सी अउे अबोरा परबत दे बारे विच गा रही सी।

(Lines 42—47)

Could I revive within me
Her symphony and song,
To such a deep delight 'twould win me,
That with music loud and long,
I would build that dome in air,
That sunny dome ! those caves of ice !

Word-meanings :

1. **revive**—पुनरजीवित करना, फिर ते जाद करना, पुनर्जीवित करना, फिर से याद करना; 2. **symphony**—संगीत, संगीत।

Analysis :

The poet says that if he could recall to his mind the girl's song and music, he would be filled with ecstatic delight. He would be transported to a state of divine inspiration. In that state he could compose enchanting music, and with the help of that music he could build in the air a palace similar to that of Kubla Khan. He could then have built that very sunny dome and those very icy caves. The poet means to say that if he had the power of Abyssinian girl's song and music, he could write romantic poetry by which he could create a vivid picture of Kubla Khan's palace, its sunny dome and its icy caves.

ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਯਾਦ ਕਰ ਪਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਦੈਵੀ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਦੈਵੀ-ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਮੁਗਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਹਵਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਮਹੱਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੋ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਹੋਏ ਗੁੰਬਦ ਦਾ ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰਫੀਲੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਵੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਅਫਰੀਕੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਸੁੰਦਰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲ, ਇਸਦੇ ਚਮਕਦੇ ਹੋਏ ਗੁੰਬਦ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਰਫੀਲੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਜੀਵ ਤਸਵੀਰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕਵਿ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯਦਿ ਵਹ ਅਪਨੇ ਮਨ ਮੈਂ ਤਸ ਲਡਕੀ ਕੇ ਗੀਤ ਔਰ ਸਾਂਗੀਤ ਕੋ ਫਿਰ ਸੇ ਯਾਦ ਕਰ ਪਾਤਾ, ਤੋ ਵਹ ਦੈਵੀ ਆਨੰਦ ਸੇ ਭਰ ਜਾਤਾ। ਵਹ ਦੈਵੀ-ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਜੈਸੀ ਸਿਥਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੇਤਾ। ਤਸ ਸਿਥਤਿ ਮੈਂ ਵਹ ਸੁਗਧ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਸਾਂਗੀਤ ਕੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ ਔਰ ਫਿਰ ਇਸ ਸਾਂਗੀਤ ਕੇ ਢਾਰਾ ਹਵਾ ਮੈਂ ਹੀ ਏਸੇ ਮਹਲ ਕੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ ਜੋ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਕੇ ਮਹਲ ਜੈਸਾ ਹੋਤਾ। ਤਥ ਵਹ ਤਸੀ ਤਰਹ ਕੇ ਚਮਕਤੇ ਹੁਏ ਗੁੰਬਦ ਕਾ ਔਰ ਤਸੀ ਤਰਹ ਕੀ ਬਫ਼ੀਲੀ ਗੁਫ਼ਾਓਂ ਕਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਕਵਿ ਕੇ ਕਹਨੇ ਕਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਯਦਿ ਤਸਕੇ ਪਾਸ ਅਫਰੀਕੀ ਲਡਕੀ ਕੇ ਗੀਤ-ਸਾਂਗੀਤ ਜੈਸੀ ਸ਼ਕਤਿ ਹੋਤੀ, ਤੋ ਵਹ ਏਸੇ ਸੁੰਦਰ ਕਾਵਿ ਕੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ ਜਿਸਕੇ ਢਾਰਾ ਵਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਕੇ ਮਹਲ, ਇਸਕੇ ਚਮਕਤੇ ਹੁਏ ਗੁੰਬਦ ਔਰ ਇਸਕੀ ਬਫ਼ੀਲੀ ਗੁਫ਼ਾਓਂ ਕੀ ਏਕ ਸਜੀਵ ਤਸਵੀਰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ।

(Lines 48—54)

And all who heard should see them there,
And all should cry, Beware ! Beware !
His flashing eyes, his floating hair !
Weave a circle round him thrice,
And close your eyes with holy dread,
For he on honey-dew hath fed,
And drunk the milk of Paradise.

Word-meanings :

1. **flashing**—ਚਮਕਦੀ ਹੋਈ, ਚਮਕਤੀ ਹੁੰਈ; 2. **floating**—ਹਵਾ ਵਿਚ ਉੱਡਦੇ ਹੋਏ, ਹਵਾ ਮੈਂ ਤੱਤੇ ਹੁਏ; 3. **holy dread**—ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਰ, ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਖ; 4. **honey-dew**—ਕੁਝ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਡੰਡੀਆਂ ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਚਿਕਣਾ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਪਦਾਰਥ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਭੋਜ, ਕੁਛ ਪੌਥੋਂ ਕੀ ਪਤਿਯੋਂ ਔਰ ਕੋਮਲ ਡਣਿਡਿਆਂ ਪਰ ਪਾਯਾ ਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਏਕ ਚਿਕਨਾ ਔਰ ਸੀਠਾ ਪਦਾਰਥ; ਦੇਵਤਾਓਂ ਢਾਰਾ ਕਿਯਾ ਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਭੋਜਨ!

Analysis :

All those who might hear the poet's music (or read his poems) would see Kubla Khan's pleasure-palace raised in the air. They would be then struck with awe. They would take the poet for a magician. They would cry out to each other to beware of him. They would avoid his flashing eyes and his floating hair lest they should be infected by his magical charms. They would weave a circle round him thrice, and thus try to confine his magic within the circle. They would close their eyes in awe lest they should meet the eyes of the magician and thus, get enchanted. People would think that the poet had taken honey-dew (*the food of gods*) and nectar (*the milk of Paradise*), which was the secret of his supernatural powers.

ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਕਵੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਜਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਉਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਤਦ ਉਹ ਡਰ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਕਵੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਦੂਗਰ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ। ਉਹ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚੀਕ-ਚੀਕ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਓ। ਉਹ ਉਸਦੀਆਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਾਲਾ ਤੋਂ ਬਚ-ਬਚ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਣ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਗਿਰਦ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਘੇਰਾ ਖਿੱਚ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਨੂੰ ਇਸ ਘੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜਾਦੂਗਰ

ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਜਾਈ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਗਦੇ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਅਤੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹੀ ਉਸਦੀਆਂ ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸੀ ।

ਵੇ ਸਭੀ ਲੋਗ ਜੋ ਸ਼ਾਯਦ ਕਵਿ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਕੋ ਸੁਨਨੇ ਯਾ ਉਸਕੀ ਕਵਿਤਾਓਂ ਕੋ ਪਢ़ਨੇ, ਵੇ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਕੇ ਰਾਮਹਲ ਕੋ ਹਵਾ ਮੌਕਾ ਹੁਆ ਦੇਖ ਸਕਤੇ ਥੇ । ਤਥ ਵੇ ਭਧ ਸੇ ਚਕਿਤ ਰਹ ਜਾਤੇ । ਵੇ ਕਵਿ ਕੋ ਕੋਈ ਜਾਦੂਗਾਰ ਸਮਝ ਲੇਤੇ । ਵੇ ਏਕ-ਦੂਜੇ ਸੇ ਚਿਲਲਾ-ਚਿਲਲਾ ਕਰ ਕਹਤੇ ਕਿ ਉਸਦੇ ਬਚ ਜਾਓ । ਵੇ ਉਸਕੀ ਚਮਕਤੀ ਹੁਈ ਆਂਖਾਂ ਔਰ ਉਸਕੇ ਹਵਾ ਮੌਕੇ ਲਹਹਾਰੇ ਹੁਏ ਬਾਲੋਂ ਦੇ ਬਚ-ਬਚ ਕਰ ਰਹਤੇ ਤਾਕਿ ਐਸਾ ਨ ਹੋ ਕਿ ਵੇ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਮੌਕੇ ਫੱਸ ਜਾਏ । ਵੇ ਉਸਦੇ ਗਿਰਦ ਤੀਨ ਬਾਰ ਵੱਤ ਖੀਂਚ ਦੇਤੇ ਔਰ ਇਸ ਤਰਹ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਕੋ ਇਸ ਵੱਤ ਕੇ ਅੰਦਰ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਰਖਨੇ ਦੀ ਯਤਨ ਕਰਦੇ । ਵੇ ਭਧਭੀਤ ਹੋ ਕਰ ਅਪਨੀ ਆਂਖਾਂ ਕੋ ਬੰਦ ਕਰ ਲੇਤੇ ਤਾਕਿ ਐਸਾ ਨ ਹੋ ਕਿ ਉਨਕੀ ਆਂਖਾਂ ਜਾਦੂਗਾਰ ਕੀ ਆਂਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲ ਜਾਏ ਔਰ ਇਸ ਤਰਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਕਾ ਅਸਰ ਹੋ ਜਾਏ । ਲੋਗ ਯਹ ਸਮਝਨੇ ਲਾਗਦੇ ਕਿ ਕਵਿ ਨੇ ਦੇਵਤਾਓਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਕਾ ਤਥਾ ਦੇਵਲੋਕ ਦੇ ਅਮ੃ਤ ਦਾ ਪਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਥਾ, ਔਰ ਯਹੀ ਉਸਕੀ ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਦਾ ਰਹਸ਼ ਥਾ ।

(IV)

EXAMINATION-STYLE QUESTIONS

TYPE—I

EXPLANATION OF IMPORTANT PASSAGES

Stanza 1

 *In Xanadu did Kubla Khan
A stately pleasure-dome decree :
Where Alph, the sacred river, ran
Through caverns measureless to man
Down to a sunless sea.*

Reference to the Context : These lines have been taken from S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it, he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : Kubla Khan was a Mongol king. He was the grandson of great Emperor Changez Khan. He ruled over what is now known as China. His capital was Beijing. Xanadu was the seat of his summer palace. In the lines under reference the poet says that Kubla Khan ordered a grand pleasure-palace to be built for him in Xanadu. This palace was to be built on the banks of a sacred river named Alph. The river flowed through deep caverns. These caverns were immeasurable. It was beyond any human being to measure them. After flowing through these measureless caverns, the river fell into a sunless sea. The sea was sunless because it was perhaps somewhere in the underworld.

Stanza 2

*So twice five miles of fertile ground
With walls and towers were girdled round;
And there were gardens bright with sinuous rills,
Where blossomed many an incense-bearing tree;
And here were forests ancient as the hills.
Enfolding sunny spots of greenery.*

Reference to the Context : These lines have been taken from S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : Kubla Khan ordered a grand pleasure-palace to be built for him in Xanadu. A vast area of fertile land was chosen for this purpose. It was ten square miles in area. It was encircled by walls and towers. Inside these walls there were beautiful gardens and winding streams. There were many trees laden with fruit and flowers. Their fragrance filled the air all around. Thick forests grew on the sides of the hills. These forests were as old as the hills themselves. Here and there among these forests there were many a sunny spot of greenery.

Stanza 3

 *But oh ! that deep romantic chasm which slanted
Down the green hill athwart a cedarn cover !
A savage place ! as holy and enchanted
As e'er beneath a waning moon was haunted
By woman wailing for her demon-lover !*

Reference to the Context : These lines have been taken from S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : While enjoying the beauty of the landscape around Kubla Khan's pleasure-palace, the poet's eyes suddenly fall on a deep chasm. Of all the sights around the palace, it was the most romantic one. Its mysterious beauty startled the poet. The chasm went down the slope of a green hill. It was encircled by a forest of cedar trees. It was a wild and awe-inspiring place. It looked as mysterious and enchanted as the place often described in various legends. In such weird places a wailing woman is often seen. She wanders about here and there under a waning moon. She wanders in search of her demon-lover who first seduced her and then left her.

Stanza 4

*Five miles meandering with a mazy motion
Through wood and dale the sacred river ran,
Then reached the caverns measureless to man
And sank in tumult to a lifeless ocean;
And 'mid this tumult Kubla heard from far
Ancestral voices prophesying war !*

Reference to the Context : These lines have been taken from S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : In these lines the poet describes the course of the river Alph on whose banks Kubla Khan's palace was situated. This river rose from a huge fountain. It ran for five miles in a zig-zag. Then it entered immeasurable caves. No man could measure their depth or length. Finally, the river fell into a lifeless ocean. The river made a roaring sound as it fell into the ocean. In the midst of this tumult, Kubla Khan heard the voices of his ancestors from afar. These voices prophesied that war was at hand. They were in a way chiding Kubla Khan for giving himself to pleasure. He had forgotten his mission of making wars and gaining victories. So his ancestors were rousing him from his state of inaction.

Stanza 5

 *The shadow of the dome of pleasure
Floated midway on the waves;
Where was heard the mingled measure
From the fountain and the caves.
It was a miracle of rare device,
A sunny pleasure-dome with caves of ice !*

Reference to the Context : These lines have been taken from S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : Kubla Khan's pleasure-palace was situated on the banks of the river Alph. On the upward side of the palace, lay the fountain from which the Alph rose. On the downward side were the caves through which the river flowed to a sunless sea. Thus, Kubla Khan's pleasure-palace was situated midway between the fountain and the caves. The poet says that the shadows of the pleasure-palace fell on the river water. It seemed as if the palace was floating on the waves of the river. The mingled sounds from the fountain and the caves could be heard here in this palace. The poet says that the pleasure-palace was a miracle of rare device. The domes of this palace were sunny while the underground vaults were like icy caves.

Stanza 6

 *A damsel with a dulcimer
In a vision once I saw ;
It was an Abyssinian maid,
And on her dulcimer she played,
Singing of Mount Abora.*

Reference to the Context : These lines have been taken from S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it, he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : The poet is here reminded of a vision he had once. In his dream, he saw a young girl. She had a dulcimer with her. *A dulcimer is a musical instrument like a zither.* The girl with the dulcimer was an Abyssinian maid. *Abyssinia was a kingdom in eastern Africa. It is now known as Ethiopia.* The poet saw in his dream that the Abyssinian girl was playing on her dulcimer and singing of Mount Abora. *This mountain is now called Abba Yared. It is in Ethiopia.*

Stanza 7

*Could I revive within me
Her symphony and song,
To such a deep delight 'twould win me,
That with music loud and long,
I would build that dome in air,
That sunny dome ! those caves of ice !*

Reference to the Context : These lines have been taken from S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it, he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : Once in a dream the poet saw a young girl. She was playing on her dulcimer and singing a beautiful song. The poet says that if he could recall to his mind the girl's song and music, he would be filled with ecstatic delight. In that state he could compose such music by which he could build in the air a palace similar to that of Kubla Khan. He could then build that very sunny dome and those very icy caves. The poet means to say that if he had the power of the girl's music, he could write such poetry by which he could create a vivid picture of Kubla Khan's palace, its sunny dome and its icy caves.

Stanza 8

 *And all who heard should see them there,
And all should cry, Beware ! Beware !
His flashing eyes, his floating hair !
Weave a circle round him thrice,
And close your eyes with holy dread,
For he on honey-dew hath fed,
And drunk the milk of Paradise.*

Reference to the Context : These lines have been taken from S. T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'. The poet composed this poem in a dream. In it, he gives an imaginary description of Kubla Khan's pleasure-palace.

Explanation : Once in a dream the poet saw a young girl. She was playing on her dulcimer and singing a song. The poet says that the girl's music could inspire him to create heavenly music. Those who heard it would take him for a magician. They would cry to each other to beware of him. The poet says that people would avoid his flashing eyes and his floating hair lest they should be affected by his magical charms. They would weave a circle round him thrice. Thus they would try to confine his magic within the circle. They would close their eyes in awe lest they should meet the eyes of the magician and thus get enchanted. The poet says that the people would think that he had taken honey-dew (*the food of gods*) and nectar (the milk of Paradise) which was the secret of his supernatural powers.

TYPE-II

SHORT-ANSWER TYPE QUESTIONS

Q.1. Describe the landscape of Kubla Khan's pleasure-dome.

Ans. Kubla Khan's pleasure-dome was situated on the banks of the river Alph. It covered an area of ten square miles. It was surrounded by walls and towers. Inside these walls were beautiful gardens, winding streams, fragrant trees, and forests as old as hills.

Q.2. Why is the 'chasm' called romantic by the poet ?

Ans. The 'chasm' has been called romantic because it looked wild and awe-inspiring. It looked a place where women roam about wailing for their demon-lovers.

Q.3. How is the pleasure-dome a strange invention ?

Ans. The pleasure-dome was a miracle of rare device. It was a sunny place with caves of ice. Its shadows fell on the river water. It seemed as if the palace was floating on the waves of the river.

Q.4. Describe in your words the course of the river Alph.

Ans. After rising from the huge fountain, the river ran on for five miles in a zig-zag. It flowed through woods and valleys. Then it entered measureless caves. Finally it fell into a sunless and lifeless ocean.

Q.5. What did the poet see in his vision ?

Ans. In his vision, the poet saw a young Abyssinian girl. She was playing on a dulcimer. She was also singing a sweet song about Mount Abora.

Q.6. What inspiration does the poet want to draw from his vision ?

Ans. The poet wants to draw divine inspiration from his vision. He says that if he could recall the girl's song and music, he could create in the air a palace exactly similar to that of Kubla Khan.

Q.7. Describe the palace of pleasure of Kubla Khan and the deluge that engulfed it.

(Or) Describe the palace of Kubla Khan.

(Jan. 2022)

Ans. Kubla Khan's pleasure-palace was situated on the banks of the river Alph. It was surrounded by walls and towers. Inside these walls there were beautiful gardens, winding streams, fragrant trees, and forests as old as the hills. On the upward side of the palace there was a huge fountain. The river Alph rose from it. After flowing for five miles in a zig-zag, the river entered measureless caves. The mingled voices from the fountain and the caves could be heard in the palace.

Q.8. Describe how the poet wishes to recreate the pleasure-dome and with what result ?

Ans. Once in a dream, the poet saw an Abyssinian girl. She was playing on her dulcimer and singing a song. Her sweet music enchanted the poet. He now feels that if he could recall to his mind the girl's song and music, he could write such musical numbers that had the power to recreate Kubla Khan's pleasure-palace in the air. The readers of his verses would imagine as if they were really seeing Kubla Khan's palace hanging in the air with all its sunny domes and caves of ice. They would take the poet for a dangerous magician and run away from him in fear.

Q.9. Write a note on the Mediaeval elements in Coleridge's 'Kubla Khan'.

Ans. Coleridge's 'Kubla Khan' has in it many mediaeval elements. First, we have the weird chasm. It is wild and awe-inspiring. It is described as a place where women roam about wailing for their demonlovers. Then there are the measureless caves, the sunless sea and the voices of Kubla Khan's ancestors. Lastly, the poet himself becomes a magician. He has flashing eyes and floating hair. He has fed on honey-dew and the milk of paradise.

Q.10. Write a note on the Romantic elements in Coleridge's 'Kubla Khan'.

Ans. Love of the remote, the beautiful and the supernatural are some of the romantic elements. In 'Kubla Khan' we have all these elements in plenty. The very first line of the poem takes us to the remote middle ages. Kubla Khan was a king of the middle ages. Then we have a romantic description of his pleasure-palace. The huge fountain from which the Alph sprang, the measureless caves, the sunless sea, the voices of Kubla Khan's ancestors and the music of the Abyssinian girl are all romantic elements.

Q.11. Write a note on the Renaissance elements in Coleridge's 'Kubla Khan'.

Ans. Love of fine arts was one of the chief elements of Renaissance. If Coleridge's 'Kubla Khan' owes its existence to anything, it is its fine lyrical quality. No one who is not

deaf to the music of poetry can help appreciating this poem. It is disembodied music. On its negative side, Renaissance was marked by indulgence in sensual pleasures. Kubla Khan got a huge pleasure-palace built for himself. He became lost in sensual pleasures. He forgot the real occupation of a warrior. Voices from his ancestors chided him for this indulgence.

Q.12. Write a note on the Mediaeval, Romantic and Renaissance elements in Coleridge's '*Kubla Khan*'.

Ans. In '*Kubla Khan*' the weird chasm, the measureless caves, the sunless sea and the voices of Kubla Khan's ancestors are mediaeval elements. The beautiful landscape around Kubla Khan's pleasure-palace, the sweet music of the Abyssinian girl and the poet's dream are romantic elements. Kubla Khan's indulgence in sensual pleasures and his palace of rare device are Renaissance elements. The fine lyricism of the poem is also in the Renaissance tradition.

Q.13. Describe the supernatural elements in '*Kubla Khan*'.

Ans. There are many supernatural elements in '*Kubla Khan*'. First of all there is the weird chasm. It is the source of the river Alph. It looks like a palace where some women can often be seen wailing for their demon-lovers. Then there is the sunless and lifeless sea into which the river Alph falls. Another supernatural element is the voices of Kubla Khan's ancestors prophesying war. The pleasure-palace itself is a miracle of rare device. In the end of the poem the poet himself becomes a supernatural being. He has drunk the milk of paradise.

TYPE—III

ESSAY-TYPE QUESTIONS

Q.1. Discuss the main theme of the poem '*Kubla Khan*' Written by S.T. Coleridge.
(Dec. 2022)

(Or) Give in detail the critical appreciation of the poem, '*Kubla Khan*'.

Ans. This poem is a fragment. Coleridge once went to sleep after taking a drug. While asleep he composed about 200 to 300 lines of verse. When he woke up, he tried to write down these lines. But he could recall only 54 of them. The central idea or main theme of these lines is given below :

Kubla Khan ordered a grand pleasure-palace to be built for him in Xanadu. A piece of fertile land was chosen for this purpose. It was ten square miles in area. It was encircled by walls and towers. Inside the walls there were beautiful gardens, winding streams and forests as old as the hills.

Kubla Khan's palace was situated on the banks of the river Alph. This river rose from a huge fountain. Big pieces of rock were thrown up as the water gushed out violently. After rising from the huge fountain, the river ran for five miles in a zig-zag. It flowed through woods and valleys. Then, it entered the measureless caves. Finally, the river fell into a sunless and lifeless ocean. The mingled sounds from the fountain and the caves could be heard in the palace. In the midst of this tumult Kubla Khan heard the voices of his ancestors prophesying war.

Once in a dream the poet had seen a young girl playing on her dulcimer. The poet says that if he could recall the girl's music, he would write such powerful verses by which he could create an ethereal picture of Kubla Khan's pleasure-palace. When the people read his verses, they would imagine that they were seeing a real palace raised in the air.

In this poem the poet tries to create an ethereal picture of Kubla Khan's pleasure-palace. He describes the mysterious beauty of the palace with its sunny domes and caves of ice. He also describes the huge fountain from which the river Alph sprang. He tells us how the river ran in a zig-zag. Then it entered measureless caves and finally sank into a sunless sea. The poet also tells of an Abyssinian girl whom he had seen in a dream. She was playing on her dulcimer and singing a sweet song. The poet says that he could raise Kubla Khan's pleasure-palace in the air if only he could revive in him the girl's music.

There is not much of meaning in this poem. To appreciate it one must have an ear for the music of poetry. The poem is a piece of eerie music.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਅਧੂਰੇ ਟੁਕੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਕਵੀ ਇਕ ਵਾਰ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਖਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਸੌਂ ਦੇ ਹੋਏ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ 200-300 ਪੰਗਤੀਆਂ ਰਚ ਲਈਆਂ। ਜਦ ਉਹ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਉਠਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ 54 ਪੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲਿਆ ਸਕਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ—

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂਡੂ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੰਗਮਹੱਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਉਪਜਾਊ ਭੂਮੀ ਦਾ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਖੇਤਰਫਲ ਵਿਚ ਦਸ ਵਰਗ ਮੀਲ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਬਦਾਂ ਦੇ ਦੂਆਰਾ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਉੱਥੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਵਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਖੁਦ ਪਹਾੜਾਂ ਜਿਨ੍ਹੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜੰਗਲ ਸਨ।

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਮਹੱਲ ਐਲਫ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਚਸ਼ਮੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਿਆਨਕ ਵੇਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਤਾਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਟੁਕੜੇ ਉਡਦੇ ਹੋਏ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਉੱਠਦੇ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਦੀ ਪੰਜ ਮੀਲ ਤੱਕ ਵਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ ਵਹਿੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਚੱਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਨਾ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਹਨੇਰਮਈ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦੀ। ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ-ਜੁਲੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ੋਰ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਯੁੱਧ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜਵਾਨ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਸਿਤਾਰ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ। ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਦੁਬਾਰਾ ਯਾਦ ਕਰ ਪਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿੜ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਦੀ ਇਕ ਹਵਾਈ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਲੋਕ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਸੋਚਦੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਹਵਾ ਵਿਚ ਬਣੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਹੱਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋਣ।

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲ ਦੀ ਇਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਹੱਲ ਦੀ ਅਦਿੱਤ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਗੁੰਬਦਾਂ ਵਿਚ ਧੁੱਪ ਚਮਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸਦੇ ਤਹਿਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਰਫ ਜੰਮੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਸ਼ਮੇ ਦਾ ਵੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਐਲਫ ਨਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਦੀ ਵੱਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ ਵਹਿੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਨਾ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਹਨੇਰਮਈ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦੀ ਸੀ। ਕਵੀ ਇਕ ਅਫਗੀਕੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਇਕ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿਤਾਰ ਵਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਮਹੁਰ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਮਹੱਲ ਦੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਦੇ ਲਈ ਪਾਠਕ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਲੋਕਿਕ ਸੰਗੀਤ ਹੈ।

ਉਤਾਰ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਯਹ ਕਵਿਤਾ ਏਕ ਅਧੂਰੇ ਟੁਕੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਕਵਿ ਏਕ ਬਾਰ ਕੋਈ ਦਵਾ ਖਾਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਸੋ ਗਿਆ। ਸੋਤੇ ਹੁਏ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਕੀ ਲਾਗਭਾਗ 200-300 ਪੰਕਿਤਿਆਂ ਰਚ ਲੀਂ। ਜਬ ਵਹ ਨੰਦ ਦੇ ਤਠਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਨ ਪੰਕਿਤਿਆਂ ਕੋ ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਯਤਨ ਕਿਯਾ। ਕਿਨ੍ਤੂ ਵਹ ਤਨਮੋਂ ਦੇ ਕੇਵਲ 54 ਪੰਕਿਤਿਆਂ ਕੋ ਹੀ ਅਪਨੀ ਯਾਦ ਮੌਜੂਦ ਲਾ ਸਕਾ। ਇਨ ਪੰਕਿਤਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਨੀਚੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ—

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਯਾ ਕਿ ਜਾਂਡੂ ਮੌਜੂਦ ਤਥਾ ਉਸਕੇ ਲਿਏ ਏਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੰਗਮਹਲ ਬਨਾਯਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਤਵੇਂ ਦੇ ਲਿਏ ਤਪਯਾਊ ਭੂਮੀ ਦਾ ਏਕ ਟੁਕੜਾ ਚੁਨ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਯਹ ਕ੍ਸੇਤਰ ਮੌਜੂਦ ਦੇ ਦਸ ਕਾਰ੍ਬੋਨ ਮੀਲ ਥਾ। ਇਸੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਬਦਾਂ ਦੇ ਢਾਰਾ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਤਰ੍ਫ ਵਹਾਂ ਸੁਨਦਰ ਬਾਗ, ਬਲ ਖਾਤੀ ਨਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਵਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਜਿਤਨੇ ਪੁਰਾਨੇ ਵਨ ਥੇ।

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਮਹਲ ਏਲਫ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੋਂ ਪਰ ਸਥਿਤ ਥਾ। ਯਹ ਨਦੀ ਏਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਦੇ ਨਿਕਲਤੀ ਥੀ। ਜਬ ਚਲਾਂ ਦੇ ਨਿਕਲਤੀ ਦੀ ਭਾਵਾਨਕ ਕੇਵਲ ਦੇ ਸਾਥ ਨਿਕਲਤਾ, ਤਾਂ ਚਟ੍ਟਾਨਾਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਟੁਕੜੇ ਤੁਕੜੇ ਤੱਤੇ ਹੁਏ ਊਪਰ ਕੋ ਤਠਤੇ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਲਾਂ ਦੇ ਨਿਕਲਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਨਦੀ ਪਾਂਚ ਮੀਲ ਤਕ ਬਲ ਖਾਤੀ ਹੁੰਦੀ ਬਹਤੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਯਹ ਵਨਾਂ ਦੇ ਤਥਾ ਘਾਟਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਾਂ ਗੁਜਰਾਂ ਦੀ ਥੀ। ਫਿਰ ਯਹ ਨ ਮਾਪੀ ਜਾ ਸਕਨੇ ਵਾਲੀ ਗੁਫ਼ਾਓਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ। ਅੰਤ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਏਕ ਅੰਧਕਾਰਮਯ ਅਤੇ ਨਿਰੀਵ ਸਾਗਰ ਮੌਜੂਦ ਜਾ ਗਿਰਾਂਦੀ। ਚਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਫ਼ਾਓਂ ਦੇ ਸੇਵਾਂ ਵਾਲੀ ਮਿਲੀ-ਜੁਲੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਹਲ ਮੌਜੂਦ ਸੁਨੀ ਜਾ ਸਕਤੀ ਥੀਂ। ਇਸ ਕੋਲਾਹਲ ਦੇ ਬੀਚ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੀ ਅਪਨੇ ਪੂਰਬਜ਼ੋਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਨਾਈ ਦੀਆਂ ਜੋ ਯੁਦ੍ਧ ਦੀ ਭਵਿ਷ਿਆਨੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਥੀਂ।

ਏਕ ਬਾਰ ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ਵਾਂ ਦੇ ਏਕ ਯੁਕਾ ਲਡਕੀ ਦੀ ਸਿਤਾਰ ਬਜਾਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ। ਕਵਿ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯਦਿ ਵਹ ਲਡਕੀ ਦੀ ਸਾਂਗੀਤ ਦੋਬਾਰਾ ਯਾਦ ਕਰ ਪਾਤਾ ਤਾਂ ਵਹ ਐਸੀ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਕਾਵਿ-ਰੱਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਥਾ ਜਿਸਕੇ ਢਾਰਾ ਵਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹਲ ਦੀ ਏਕ ਹਵਾਈ ਤਸਵੀਰ ਖੰਚ ਸਕਦਾ ਥਾ। ਜਬ ਲੋਗ ਉਸਕੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਪਛੇਤੇ ਤਾਂ ਵੇਂ ਐਸਾ ਸੋਚਦੇ ਜੈਂਦੇ ਵੇਂ ਹਵਾ ਮੌਜੂਦ ਕਿਸੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਹਲ ਦੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਵਿ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਮਹਲ ਦੀ ਏਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਤਸਵੀਰ ਖੰਚਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਹ ਮਹਲ ਦੀ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਸੁਨਦਰਤਾ ਦੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਕੇ ਗੁੰਬਦਾਂ ਦੇ ਧੂਪ ਚਮਕਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਥੀ ਅਤੇ ਜਿਸਕੇ ਤਹਖਾਨਾਂ ਦੇ ਬਕ਼ ਜਮੀ ਰਹਿੰਦੀ ਥੀ। ਵਹ ਉਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਲਾਂ ਦੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਸੇ ਏਲਫ ਨਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਥੀ। ਵਹ ਹਮੇਂ ਬਤਲਾਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਦੀ ਬਲ ਖਾਤੀ ਹੁੰਦੀ ਵਹਤੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਥੀ। ਫਿਰ ਯਹ ਨ ਮਾਪੀ ਜਾ ਸਕਨੇ ਵਾਲੀ ਗੁਫ਼ਾਓਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਥੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਮੌਜੂਦ ਏਕ ਅੰਧਕਾਰਮਯ ਸਾਗਰ ਮੌਜੂਦ ਜਾ ਗਿਰਾਂਦੀ। ਕਵਿ ਏਕ ਅਫੀਕੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲਡਕੀ ਦੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਏਲਫ ਨਦੀ ਦੇ ਦੇਖਾ ਥਾ। ਵਹ ਅਪਨਾ ਸਿਤਾਰ ਬਜਾ ਰਹੀ ਥੀ ਅਤੇ ਏਕ ਮਧੂਰ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਕਵਿ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯਦਿ ਵਹ ਉਸ ਲਡਕੀ ਦੀ ਸਾਂਗੀਤ ਕੀ ਅਪਨੇ ਮਨ ਦੇ ਫਿਰ ਸੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਵਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹਲ ਦੀ ਹਵਾ ਮੌਜੂਦ ਸੰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਥਾ।

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਕਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਦੇ ਲਿਏ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸਾਂਗੀਤ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਏਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸਾਂਗੀਤ ਹੈ।

Q.2. Trace the development of thought in S.T. Coleridge's poem 'Kubla Khan'.

(Or) Write a brief summary of the poem 'Kubla Khan'.

Ans. Kubla Khan ordered a grand pleasure-palace to be built for him in Xanadu. A piece of fertile land was chosen for this purpose. It was ten square miles in area. It was encircled by walls and towers. Inside the walls, there were beautiful gardens, winding streams and forests as old as the hills. There were many trees laden with fragrant flowers. The forests growing on the hills were as old as the hills themselves. Here and there among these forests there were many a sunny spot of greenery.

Kubla Khan's palace was situated on the banks of the river Alph. This river rose from a huge fountain. Big pieces of rock were thrown up as the water gushed out violently. These pieces looked like hail-stones rebounding in the air after striking the earth. They could also be compared to leaping grains as when they are beaten with a flail to separate the chaff.

After rising from the huge fountain, the river ran for five miles in a zig-zag. It flowed through woods and valleys. Then it entered the measureless caves. Finally, the river fell into

a sunless and lifeless ocean. The sea was sunless because it was perhaps somewhere below the surface of the earth. Kubla Khan's pleasure-palace was situated on the river bank midway between the fountain and the caves. The mingled sounds from the fountain and the caves could be heard in the palace. In the midst of this tumult, Kubla Khan heard the voices of his ancestors prophesying war.

Once in a dream the poet had seen a young girl playing on her dulcimer. She was also singing a sweet song about Mount Abora. The poet says that if he had the ability to recreate the girl's music, he could write very powerful verses. Through these verses he could create an ethereal picture of Kubla Khan's palace. When the people read his poems they would imagine that they were seeing a real palace raised in the air. They would then take the poet for some divinely inspired magician and run away from him in fear. They would cry out to each other to beware of him. They would avoid his flashing eyes and his floating hair lest they should be infected by his magical charms. They would weave a circle round him thrice, and thus try to confine his magic within the circle. They would close their eyes in awe lest they should meet the eyes of the magician and thus, get enchanted. People would think that the poet had taken honey-dew (*the food of gods*) and nectar (*the milk of Paradise*), which was the secret of his supernatural powers.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂਡੂ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੰਗਮਹੱਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਉਪਜਾਊ ਭੂਮੀ ਦਾ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਖੇਤਰਫਲ ਵਿਚ ਦਸ ਵਰਗ ਮੀਲ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਬਦਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਪੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਉਥੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ, ਵੱਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਜਿਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜੰਗਲ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੁੱਖ ਸਨ ਜੋ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਛੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਵਣ ਉਨੇ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸੀ ਜਿਨੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਖੁਦ ਪਹਾੜੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਅਨੇਕ ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਸੀ ਜੋ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਮਹੱਲ ਐਲਫ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚਸ਼ਮੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਿਆਨਕ ਵੇਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ, ਤਾਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਟੁਕੜੇ, ਉਡਦੇ ਹੋਏ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਉਠਦੇ। ਇਹ ਟੁਕੜੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਜੋ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਛਲਦੇ ਹੋਏ ਅਜਿਹੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁੜੀ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਮੂੰਗਲੀ ਨਾਲ ਕੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਦੀ ਪੰਜ ਮੀਲ ਤੱਕ ਵੱਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ ਵਹਿੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਨਾ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁਝਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਨਦੀ ਇਕ ਹਨੇਰਮਈ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦੀ। ਸਾਗਰ ਹਨੇਰਮਈ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਤਹਿ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਸੀ। ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਰੰਗਮਹੱਲ ਇਸੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਗੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੱਧ-ਦੂਰੀ ਤੇ ਸੀ। ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਗੁਝਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ-ਜੁਲੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਯੁੱਧ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜਵਾਨ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਸਿਤਾਰ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਬੋਗ ਪਰਬਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮਧੁਰ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਵਿਚ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਫਿਰ ਤੋਂ ਰਚਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦਿੜ੍ਹ ਕਾਂਵਿ-ਰਚਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਦੀ ਇਕ ਹਵਾਈ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਸੋਚਣ ਲੱਗਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਹਵਾ ਵਿਚ ਬਣੇ ਕਿਸੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਹੱਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਤਦੋਂ ਉਹ ਕਵੀ ਨੂੰ ਅਲੋਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਜਾਦੂਗਰ

ਸਮਝਣ ਲਗਦੇ ਅਤੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਉਸ ਤੋਂ ਢੂਰ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ । ਉਹ ਉਸਦੀਆਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਾਲਾ ਤੋਂ ਬਚ-ਬਚ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਣ । ਉਹ ਉਸਦੇ ਗਿਰਦ ਤਿੰਨ ਵਾਂਗ ਘੇਰਾ ਖਿੱਚ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਨੂੰ ਇਸ ਘੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ । ਉਹ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜਾਦੂਗਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਗਦੇ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਅਤੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹੀ ਉਸਦੀਆਂ ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸੀ ।

उत्तर का हिन्दी अनुवाद—कुबला खां ने आदेश दिया कि जांडू में उसके लिए एक शानदार रंगमहल बनाया जाए। इस उद्देश्य के लिए उपजाऊ भूमि का एक टुकड़ा चुन लिया गया। यह क्षेत्रफल में दस वर्ग मील था। इसे दीवारों और गुम्बदों के द्वारा घेर लिया गया। दीवारों के अन्दर की तरफ वहां सुन्दर बाग, बल खातीं नदियां और स्वयं पहाड़ों जितने पुराने बन थे। वहां बहुत से पेड़ थे जो खुशबूदार फूलों से लदे हुए थे। पहाड़ियों के ऊपर उगे हुए बन उतने ही पुराने थे जितनी पुरानी स्वयं पहाड़ियां थीं। इन बनों के बीच इधर-उधर अनेक घास के मैदान थे जो सर्ध की रोशनी से भरे रहते थे।

कुबला खां का महल एल्फ नदी के किनारे पर स्थित था। यह नदी एक विशाल चश्मे में से निकलती थी। जब चश्मे का पानी भयानक वेग के साथ बाहर निकलता, तो चट्टानों के बड़े-बड़े टुकड़े उड़ते हुए ऊपर को उठते। ये टुकड़े उन ओलों की भाँति प्रतीत होते जो धरती से टकराने के बाद हवा में उछल पड़ते हैं। उनकी तुलना उछलते हुए ऐसे दानों से भी की जा सकती थी जिन्हें भूसे से अलग करने के लिए मूसल से पीटा जा रहा हो।

विशाल चश्मे में से निकलने के बाद नदी पांच मील तक बल खाती हुई बहती चली जाती थी। यह बनों तथा घाटियों में से गुज़रती थी। फिर यह न मापी जा सकने वाली गुफाओं में प्रवेश कर जाती थी। अन्त में यह नदी एक अन्धकारमय और निर्जीव सागर में जा गिरती। सागर अन्धकारमय इसलिए था क्योंकि यह शायद धरती की सतह के नीचे किसी पाताल में था। कुबला खां का रंगमहल इसी नदी के किनारों पर स्थित था और यह चश्मे तथा गुफाओं के बीच मध्य-दूरी पर था। चश्मे और गुफाओं में से आने वाली मिली-जुली आवाजें महल में सुनी जा सकती थीं। इस कोलाहल के बीच कुबला खां को अपने पूर्वजों की आवाजें सुनाई दीं जो युद्ध की भविष्यवाणी कर रहीं थीं।

एक बार कवि ने अपने स्वप्न में एक युवा लड़की को सितार बजाते हुए देखा था। वह अबोरा पर्वत के बारे में एक मधुर गीत भी गा रही थी। कवि कहता है कि यदि उसमें लड़की का संगीत फिर से रचने की योग्यता होती तो वह बहुत सशक्त काव्य-रचना कर सकता था। इन कविताओं के द्वारा वह कुबला खां के रंगमहल की एक हवाई तस्वीर खींच सकता था। जब लोग उसकी कविताएं पढ़ते तो ऐसा सोचने लगते जैसे वे हवा में बने किसी वास्तविक महल को देख रहे हों। तब वे कवि को अलौकिक शक्ति वाला जादूगर समझने लगते, और डर के मारे उससे दूर भाग जाते। वे उसकी चमकती हुई आंखों और उसके हवा में लहराते हुए बालों से बच-बच कर रहते ताकि ऐसा न हो कि वे उसके जादू में फंस जाएँ। वे उसके गिर्द तीन बार वृत्त खींच देते और इस तरह उसके जादू को इस वृत्त के अन्दर तक सीमित रखने का यत्न करते। वे भयभीत हो कर अपनी आंखों को बन्द कर लेते ताकि ऐसा न हो कि उनकी आंखें जादूगर की आंखों से मिल जाएं और इस तरह उन पर उसके जादू का असर हो जाए। लोग यह समझने लगते कि कवि ने देवताओं के भोजन का तथा देवलोक के अमृत का पान कर लिया था, और यही उसकी विचित्र शक्तियों का रहस्य था।

Q.3. How does the poet succeed in creating an atmosphere of magic and mystery in the poem ?

Ans. The very genesis of this poem has in it an element of magic and mystery. It was composed while the poet was asleep. And the subject-matter of the poem is equally 'a miracle of rare device'. It describes Kubla Khan's pleasure dome which was no ordinary palace. It covered an area of ten square miles ! It had sunny domes and icy caves !

Then, there was the weird chasm which was the source of the river Alph. Its mysterious beauty startled the poet. It was a wild and awe-inspiring place. It was a place where women roam about wailing for their demon-lovers. The river Alph is equally a thing of rare device.

It ran for five miles in a zig-zag. Then it entered immeasurable caves. Finally, it fell into a lifeless ocean with a roaring noise. In this tumult, Kubla Khan heard the voices of his ancestors prophesying war. They were chiding Kubla Khan for giving himself to pleasure. The Abyssinian girl has also a ring of mystery about her. She was no real girl — only a dream in a dream. The poet was only dreaming that he had seen her in a dream.

And lastly, the poet himself becomes a magician. He has flashing eyes and floating hair. He has fed on honey-dew and the milk of paradise. All those who might hear the poet's music (or read his poems) would see Kubla Khan's pleasure-palace raised in the air. They would be then struck with awe. They would take the poet for a magician. They would cry out to each other to beware of him. They would avoid his flashing eyes and his floating hair lest they should be infected by his magical charms. They would weave a circle round him thrice, and thus try to confine his magic within the circle. They would close their eyes in awe lest they should meet the eyes of the magician and thus, get enchanted. People would think that the poet had taken honey-dew (*the food of gods*) and nectar (*the milk of Paradise*), which was the secret of his supernatural powers. Thus, we see that the atmosphere of mystery and magic pervades the poem from the beginning to the end.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਦੂ ਅਤੇ ਰਹੱਸ ਦਾ ਤੱਤ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਈ ਜਦ ਕਵੀ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੀ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਅਜੂਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਮਹੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦਸ ਵਰਗ ਮੀਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਸਦੇ ਗੁੰਬਦ ਧੁੱਪ ਭਰੇ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਛਾਵਾਂ ਬਰਫੀਲੀਆਂ ਸਨ!

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਉਥੇ ਜਾਦੂਈ ਦਰਾਰ ਸੀ ਜੋ ਐਲਫ ਨਦੀ ਦਾ ਉਦਗਾਮ ਸ੍ਰੋਤ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਰਹੱਸਮਈ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਚੌਂਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਇਕ ਸੁੰਨਸਾਨ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਜਗ੍ਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦੈਂਤ-ਪ੍ਰੈਮੀਆਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪ੍ਰਿਮਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਐਲਫ ਨਦੀ ਵੀ ਇਕ ਉਨੀਂ ਹੀ ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਵਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ ਪੰਜ ਮੀਲ, ਤੱਕ ਵਹਿੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਲੰਬੀਆਂ-ਡੂੰਘੀਆਂ ਗੁਛਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਗਰਜ਼ਦੀ ਹੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਰਜੀਵ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੋਰ ਵਿਚ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪੂਣੇ ਪੂਰਵਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਜੋ ਯੁੱਧ ਦੀ ਭੋਵਿਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜ-ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਝਿੜਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਐਬੀਸੀਨੀਆਈ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗਿਰਦ ਵੀ ਰਹੱਸ ਦਾ ਇਕ ਮੰਡਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਕੋਈ ਵਾਸਤਵਿਕ ਲੜਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਕੇਵਲ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਪਨਾ। ਕਵੀ ਕੇਵਲ ਸੁਪਨਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਸੀ।

ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਵੀ ਆਪ ਵੀ ਇਕ ਜਾਦੂਗਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇਜ਼ ਨਾਲ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਲ ਉੱਡ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਖਾਧਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਕਵੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਜਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਉਹ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮਹੱਲ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਤਦ ਉਹ ਡਰ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਕਵੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਦੂਗਰ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ। ਉਹ ਇਕ ਢੂਸਰੇ ਨੂੰ ਚੀਕ-ਚੀਕ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਓ। ਉਹ ਉਸਦੀਆਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਾਲਾ ਤੋਂ ਬਚ-ਬਚ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਣ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਗਿਰਦ ਡਿੱਨ ਵਾਰ ਘੇਰਾ ਪਿੱਚ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਨੂੰ ਇਸ ਘੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜਾਦੂਗਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਜਾਦੂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਗਦੇ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਅਤੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹੀ ਉਸਦੀਆਂ ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਹੱਸ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

उत्तर का हिन्दी अनुवाद—इस कविता की उत्पत्ति में ही जादू और रहस्य का तत्व भरा हुआ है। इसकी रचना उस समय हुई जब कवि सोया हुआ था। और कविता का प्रसंग भी समान रूप से 'दुर्लभ किस्म का एक अजूबा' है। यह कुबला खां के रंगमहल का वर्णन करती है जो कोई साधारण महल नहीं था। यह दस वर्ग मील के क्षेत्र में फैला हुआ था! इसके गुम्बद धूप भरे थे और गुफाएं बर्फीली थीं।

इसके अतिरिक्त वहां जादुई दरार थी जो एल्फ नदी का उदगम स्रोत थी। इसकी रहस्यमय सुन्दरता ने कवि को चौंका दिया। यह एक सुनसान और भयानक जगह थी। यह एक ऐसी जगह थी जहां औरतें अपने पिशाच-प्रेमियों की प्रतीक्षा में विलाप करती हुई धूमती रहती हैं। एल्फ नदी भी एक उतनी ही दुर्लभ किस्म की चीज़ है। यह बल खाती हुई पांच मील तक बहती चली जाती थी। फिर यह अथाह लम्बाई-गहराई वाली गुफाओं में प्रवेश कर जाती। अन्त में यह एक गरजती हुई आवाज़ के साथ निर्जीव सागर में गिर जाती। इस कोलाहल में कुबला खां ने अपने पूर्वजों की आवाजें सुनीं जो युद्ध की भविष्यवाणी कर रही थीं। वे कुबला खां को मौज-मस्ती में छूब जाने के कारण डांट रही थीं। एबिसीनियाई लड़की के गिर्द भी रहस्य का एक मण्डल बना हुआ है। वह कोई वास्तविक लड़की नहीं थी — केवल स्वप्न में एक स्वप्न। कवि केवल स्वप्न ले रहा था कि उसे उसने एक स्वप्न में देखा था।

और अन्त में कवि स्वयं भी एक जादूगर बन जाता है। उसकी आंखें तेज से चमक रही होती हैं और बाल उड़ रहे होते हैं। उसने देवताओं का भोजन खाया हुआ है और अमृत-पान किया हुआ है। वे सभी लोग जो शायद कवि के संगीत को सुनते या उसकी कविताओं को पढ़ते, वे कुबला खाँ के रंगमहल को हवा में बना हुआ देख सकते थे। तब वे भय से चकित रह जाते। वे कवि को कोई जादूगर समझ लेते। वे एक-दूसरे से चिल्ला-चिल्ला कर कहते कि उससे बच जाओ। वे उसकी चमकती हुई आंखों और उसके हवा में लहराते हुए बालों से बच-बच कर रहते ताकि ऐसा न हो कि वे उसके जादू में फंस जाएँ। वे उसके गिर्द तीन बार वृत्त खींच देते और इस तरह उसके जादू को इस वृत्त के अन्दर तक सीमित रखने का यत्न करते। वे भयभीत हो कर अपनी आंखों को बन्द कर लेते ताकि ऐसा न हो कि उनकी आंखें जादूगर की आंखों से मिल जाएँ और इस तरह उन पर उसके जादू का असर हो जाए। लोग यह समझने लगते कि कवि ने देवताओं के भोजन का तथा देवलोक के अमृत का पान कर लिया था, और यही उसकी विचित्र शक्तियों का रहस्य था। इस प्रकार हम देखते हैं कि रहस्य और जादू का वातावरण कविता में शुरू से अन्त तक छाया रहता है।